

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
імені О.М. БЕКЕТОВА

Кафедра інженерної екології та екологічної безпеки міст

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

/ Декан факультету інженерної екології
міст

(Ткачов В.О.)
(ПІБ)

201 4 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ППЗ.16 ЗАПОВІДНА СПРАВА

галузь знань	0401 - Природничі науки
напрямок підготовки	6.040106 - Екологія, охорона навколишнього природного середовища та збалансоване природокористування
фахові спрямування	Екологія та охорона навколишнього середовища; Екологічна безпека
факультет	інженерної екології міст

2014 – 2015 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Робоча програма із «Заповідної справи»

(повна назва навчальної дисципліни)

для студентів за напрямом підготовки / спеціальністю 6.040106 - Екологія, охорона навколишнього природного середовища та збалансоване природокористування

Розробник: Вергелес Ю.І., старший викладач

(ПІБ, посада, науковий ступень, вчене звання, підпис)

Робочу програму схвалено **на засіданні випускової** кафедри інженерної екології та екологічної безпеки міст

Протокол від “27” 08 2014 року № 1

Завідувач випускової кафедри (підпис) (Стольберг Ф.В.)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Програма відповідає формі Робочої програми навчальної дисципліни, що затверджена Наказом по ХНУМГ ім. О.М. Бекетова від 24 лютого 2014 р. №46-01.

Методист НМВ (підпис) (Чирокіна В.В. “9” 09 2014 р.

(ПІБ)

© ХНУМГ ім. О.М. Бекетова , 2014 рік

© Ю.І. Вергелес, 2014 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників ↓↓↓	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів: 4,0	нормативна	Рік (роки) підготовки	
		3	3
		Семестр(и)	
		6	6
Загальна кількість годин – 144	Галузь знань: <u>0401 - Природничі науки</u> (шифр і назва) Напрям підготовки: <u>6.040106 - Екологія, охорона навколишнього природного середовища та збалансоване природокористування</u> (шифр і назва)	Лекції (год.):	
		30	8
Модулів – 1		Практичні, семінарські (год.):	
		30	10
Змістових модулів (ЗМ) – 2		Лабораторні (год.):	
		-	-
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 5	Фахові спрямування: Екологія та охорона навколишнього середовища; Екологічна безпека	Самостійна робота (год.):	
		84	126
		Індивідуальні завдання:	
		36	36
Індивідуальне (науково-дослідне) завдання (ІЗ) РГР «Оцінка соціологічної цінності об'єктів ПЗФ»	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>Бакалавр</u>	Вид контролю:	
		Залік	Залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета - засвоєння майбутніми фахівцями-екологами необхідного мінімуму знань про теоретичні, еко-політичні та практичні основи, наукове, нормативно-правове та інституційне забезпечення заповідної справи та формування в них навиків із охорони та управління об'єктами і територіями природно-заповідного фонду та екомережі, їх створення та розширення.

Завдання:

- мотивувати необхідність заповідання та визначити місце заповідної справи в сучасній природоохоронній діяльності в контексті концепції сталого розвитку;
- ознайомити з історією заповідної справи в Україні і світі та еволюцією підходів до збереження природи;
- розкрити особливості функціонування об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), їх значення для збереження біотичного різноманіття та підтримки екосистемних функцій;
- скласти уяву про сучасний стан, загальні принципи формування мережі об'єктів, територій та акваторій ПЗФ, їх класифікацію, а також про формування екомережі;
- ознайомити студентів з основними нормативно-правовими актами в галузі заповідної справи в світі та Україні;
- сформувати у студентів вміння застосовувати набуті знання для наукового обґрунтування створення об'єктів та територій ПЗФ та управління ними, а також про систему їх інституційної підтримки як галузі діяльності;
- закласти розуміння специфіки наукових досліджень, моніторингу, рекреаційної, освітньої та інформаційної діяльності об'єктів – установ ПЗФ.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- концептуальні засади та історичні етапи розвитку та сучасний стан заповідної справи;
- екосистемні функції заповідних територій та їх роль щодо збалансованого розвитку;
- чинне міжнародне і національне природоохоронне законодавство у сфері заповідної справи;
- принципи збереження, відновлення та розширення територій та об'єктів ПЗФ;
- класифікацію об'єктів та організацію управління системою ПЗФ;
- принципи формування національної, регіональних та локальних екомереж, загальні поняття про Всеєвропейську екомережу і відповідні нормативно-правові документи;
- підходи до організації охорони, наукових досліджень, ведення Літопису природи, рекреаційної, освітньої та інформаційної діяльності на базі об'єктів-установ ПЗФ;

вміти:

- використовувати знання заповідної справи та особливості формування екомережі для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття;
- обґрунтовувати доцільність заповідання нових територій на основі даних про географічний, екосистемний та економічний стан території з використанням відповідних критеріїв створення заповідних об'єктів і територій;
- розробляти схему оптимізації ПЗФ окремого регіону згідно вимог законодавства, користуючись еколого-економічними показниками стану територій;

мати компетентності:

- розрізняти форми функціонування об'єктів ПЗФ;
- використовувати принципи збереження біологічного та ландшафтного різноманіття;
- використовувати принципи заповідання територій;
- розробляти проекти організації території об'єктів ПЗФ;
- проводити наукові дослідження в екосистемах заповідних територій, вести Літопис природи;
- організовувати еколого-освітню, просвітню, рекреаційну діяльність на базі об'єктів ПЗФ;
- здійснювати громадський контроль щодо дотримання режиму функціонування об'єктів ПЗФ.

3. Програма навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1. ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРИЗНОМАНІТТЯ ТА ЗАПОВІДНА СПРАВА

Змістовий модуль 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ

Тема 1. Концептуальні засади збереження біологічного, ландшафтного різноманіття та заповідної справи

Сучасний стан біологічного різноманіття на Землі. Таксономічне і функціональне різноманіття. Ландшафтне (екосистемне) різноманіття. «Вогнища різноманіття» суходолу Землі та Світового Океану, чинники їх існування.

Фактори, що зумовлюють рівень біологічного різноманіття окремих територій. «Ізоляти» та «вибірки». Залежність «видове багатство – площа ізоляту (вибірки)». Теорія острівної біогеографії. Колонізація та вимирання видів в «ізолятах», видове насичення.

Глобальні загрози різноманіттю життя. Ріст чисельності населення Землі, глобалізаційні процеси, масштаби і темпи втрати біологічного різноманіття. Роль міжнародних установ та організацій у збереженні біологічного різноманіття. Конвенція про збереження біологічного різноманіття, процес Ріо та Цілі

Тисячоліття. Червоний список МСОП, Європейський червоний список видів, національні Червоні Книги (списки видів).

Біологічне різноманіття та екосистемні функції корисності («екосистемні послуги»).

Історичні етапи розвитку охорони живої природи і заповідної справи. Зміна «парадигм». Концептуальні положення біології охорони природи (П. Ерліх, М. Сулей) як теоретико-методологічні основи заповідної справи.

Тема 2. Природні території та об'єкти особливої охорони

Поняття природних територій та об'єктів особливої охорони. Природно-заповідний фонд (ПЗФ) та його значення у збереженні довкілля. Критерії створення територій та об'єктів особливої охорони.

Раритетні види фауни і флори, занесені до Червоної Книги України, їх категорії, охоронний статус. Зелена Книга України. Наукове забезпечення ведення Червоної та Зеленої Книг України.

Розміри охоронюваних природних територій. Підходи, засновані на положеннях теорії острівної біогеографії. Теорія життєздатності популяцій та її застосування щодо обґрунтування розмірів охоронюваних природних територій. Зовнішні загрози збереженню біологічного та ландшафтного різноманіття на охоронюваних природних територіях. Фрагментація та ізоляція місць перебування рослин і тварин, стратегії щодо подолання їх негативних наслідків для популяцій видів і цілісності біотичних комплексів на охоронюваних природних територіях.

Тема 3. Правове забезпечення заповідної справи

Правове забезпечення охорони біологічного різноманіття та заповідної справи в Україні. Національні та міжнародні правові документи. Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), «Про природно-заповідний фонд України» (1992), «Про екологічну мережу України» (2004), інші пов'язані нормативно-правові акти. Відповідні положення Кодексів України (Лісовий, Водний, Земельний, Про надра) стосовно заповідної справи.

Землі ПЗФ. Форми власності на землю на територіях ПЗФ, обмеження та обтяження у землекористування на територіях ПЗФ. Обмеження стосовно використання природних ресурсів на заповідних землях. Регулювання рекреації на територіях ПЗФ.

Тема 4. Класифікація, завдання, особливості природоохоронного режиму об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) України

Класифікація природоохоронних територій та об'єктів у світі (МСОП, США, Канада, Європейський Союз, Російська Федерація, країни Азії, Африки, Центральної та Південної Америки, Австралія) та України.

Природні території та об'єкти ПЗФ України: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи.

Штучно створені об'єкти ПЗФ України: ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки.

Статус, завдання, науковий профіль, особливості природоохоронного режиму та характеру функціонування об'єктів ПЗФ: національний та міжнародний досвід.

Змістовий модуль 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Тема 5. Управління в галузі організації, охорони та використання ПЗФ

Правовий режим збереження територій та об'єктів ПЗФ. Галузеве підпорядкування територій та об'єктів ПЗФ. Державний контроль дотримання встановленого режиму територій та об'єктів ПЗФ. Впровадження системи управління територіями та об'єктами ПЗФ з урахуванням вимог міжнародних стандартів ISO 9001, ISO 14001, OHSAS 18000: міжнародний та національний досвід.

Нормативні документи, що регламентують наукову та еколого-освітню діяльність заповідників та національних парків України. Нормативна база стосовно переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами ПЗФ. Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів ПЗФ України.

Тема 6. Створення та проектування організації територій об'єктів ПЗФ

Нормативно-правові акти, що регламентують резервування земель для подальшого заповідання, створення нових та розширення існуючих територій та об'єктів ПЗФ. Порядок оформлення документів на створення об'єктів ПЗФ. Порядок відведення земельної ділянки.

Зонування територій ПЗФ. Проекти організації територій ПЗФ. Винесення меж територій та об'єктів ПЗФ в натуру.

Методика оцінки екологічної цінності існуючих і таких, що проектуються, об'єктів ПЗФ.

Тема 7. Екологічна мережа

Поняття про екологічну мережу. Структурні елементи та складові екомережі. Біоцентри, біокоридори, інтерактивні елементи, їх призначення та класифікація. Приклади екомереж у країнах світу. Програма ЄС "Natura 2000" щодо створення Всеєвропейської екомережі. Реалізація Загальнодержавної програми формування екомережі та проблемні питання щодо її впровадження. Зв'язок національної екомережі із Всеєвропейською екомережею.

Території ПЗФ, що входять до складу основних широтних та меридіанних коридорів національної екомережі – Азово-Чорноморського, Степового, Галицько-Слобожанського, Поліського, Дніпровського, Дністровського, Карпатського.

Тема 8. Сучасний стан та перспективи розвитку ПЗФ України.

Сучасний стан ПЗФ України та, зокрема, Харківської області. Перспективи розвитку мережі ПЗФ регіону. Концепція розвитку ПЗФ в Україні на період до 2020 р. Заходи щодо регулювання та розвитку заповідної справи в Україні.

Внесок громадськості в розвиток природно-заповідної мережі України. Юридичне забезпечення участі громадян в створенні та охороні територій та об'єктів ПЗФ. Екологічна освіта та інформування населення на базі установ ПЗФ: національний та міжнародний досвід.

4. Структура навчальної дисципліни

Змістові модулі та теми	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		лек	лаб	пр/сем	срс		лек	лаб	пр/сем	срс
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
МОДУЛЬ 1. ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРИЗНОМАНІТТЯ ТА ЗАПОВІДНА СПРАВА										
Змістовий модуль 1. Науково-теоретичні засади заповідної справи										
Тема 1.	18	6	-	4	8	18	1	-	2	15
Тема 2.	18	8	-	6	4	18	1	-	1	16
Тема 3.	18	2	-	4	12	18	1	-	1	16
Тема 4.	18	4	-	6	8	18	1	-	1	16
Разом за ЗМ 1	72	20	-	20	32	72	4	-	5	63
Змістовий модуль 2. Організація заповідної справи в Україні										
Тема 5.	9	2	-	2	5	9	1	-	1	7
Тема 6.	9	4	-	4	1	9	1	-	1	7
Тема 7.	9	2	-	2	5	9	1	-	2	6
Тема 8.	9	2	-	2	5	9	1	-	1	7
Разом за ЗМ 2	36	10	-	10	16	36	4	-	5	27
Індивідуальне завдання «Оцінка соціологічної цінності об'єктів ПЗФ»										
Інд. завдання (ІЗ) РГР	36	-	-	-	36	36	-	-	-	36
Усього годин	36	-	-	-	36	36	-	-	-	36
Разом	144	30		30	84	144	8		10	126

5. Теми семінарських занять

Не передбачені навчальним планом

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
Змістовий модуль 1. Науково-теоретичні засади заповідної справи			
1	Конвенція про збереження біологічного різноманіття, процес Ріо та Цілі Тисячоліття. Біологічне різноманіття та екосистемні функції корисності («екосистемні послуги»).	4	2
2	Раритетні види фауни і флори, занесені до Червоної Книги України, їх категорії, охоронний статус. Зелена Книга України. Наукове забезпечення ведення Червоної та Зеленої Книг України. Зовнішні загрози збереженню біологічного та ландшафтного різноманіття на охоронюваних природних територіях.	6	1
3	Правове забезпечення охорони біологічного різноманіття та заповідної справи в Україні. Національні та міжнародні правові документи.	4	1
4	Статус, завдання, науковий профіль, особливості природоохоронного режиму та характеру функціонування об’єктів ПЗФ: національний та міжнародний досвід.	6	1
Змістовий модуль 2. Організація заповідної справи в Україні			
5	Правовий режим збереження територій та об’єктів ПЗФ. Нормативні документи, що регламентують наукову та еколого-освітню діяльність заповідників та національних парків України.	2	1
6	Зонування територій ПЗФ. Проекти організації територій ПЗФ. Винесення меж територій та об’єктів ПЗФ в натуру. Методика оцінки соціологічної цінності існуючих і таких, що проектуються, об’єктів ПЗФ.	4	1
7	Реалізація Загальнодержавної програми формування екомережі та проблемні питання щодо її впровадження.	2	2
8	Сучасний стан і перспективи розвитку мережі ПЗФ України та Харківської області.	2	1
Разом:		30	10

7. Теми лабораторних занять

Не передбачені навчальним планом

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
Змістовий модуль 1. Науково-теоретичні засади заповідної справи			
1	«Вогнища різноманіття» суходолу Землі та Світового Океану, чинники їх існування. Роль міжнародних установ та організацій у збереженні біологічного різноманіття. Конвенція про збереження біологічного різноманіття, процес Ріо та Цілі Тисячоліття. Червоний список МСОП, Європейський червоний список видів, національні Червоні Книги (списки видів). Історичні етапи розвитку охорони живої природи і заповідної справи. Зміна «парадигм».	8	15
2	Раритетні види фауни і флори, занесені до Червоної Книги України, їх категорії, охоронний статус. Зелена Книга України. Наукове забезпечення ведення Червоної та Зеленої Книг України. Теорія життєздатності популяцій та її застосування щодо обґрунтування розмірів охоронюваних природних територій. Зовнішні загрози збереженню біологічного та ландшафтного різноманіття на охоронюваних природних територіях. Фрагментація та ізоляція місць перебування рослин і тварин, стратегії щодо подолання їх негативних наслідків для популяцій видів і цілісності біотичних комплексів на охоронюваних природних територіях.	4	16
3	Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), «Про природно-заповідний фонд України» (1992), «Про екологічну мережу України» (2004), інші пов’язані нормативно-правові акти. Відповідні положення Кодексів України (Лісовий, Водний, Земельний, Про надра) стосовно заповідної справи. Землі ПЗФ. Форми власності на землю на територіях ПЗФ, обмеження та обтяження у землекористування на територіях ПЗФ. Обмеження стосовно використання природних ресурсів на заповідних землях. Регулювання рекреації на	12	16

	територіях ПЗФ.		
4	Класифікація природоохоронних територій та об'єктів у світі (МСОП, США, Канада, Європейський Союз, Російська Федерація, країни Азії, Африки, Центральної та Південної Америки, Австралія) та Україні. Природні території та об'єкти ПЗФ України: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи. Штучно створені об'єкти ПЗФ України: ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки.	8	16
Змістовий модуль 2. Організація заповідної справи в Україні			
5	Впровадження системи управління територіями та об'єктами ПЗФ з урахуванням вимог міжнародних стандартів ISO 9001, ISO 14001, OHSAS 18000: міжнародний та національний досвід. Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів ПЗФ України.	5	7
6	Порядок оформлення документів на створення об'єктів ПЗФ.	1	7
7	Території ПЗФ, що входять до складу основних широтних та меридіанних коридорів національної екомережі – Азово-Чорноморського, Степового, Галицько-Слобожанського, Поліського, Дніпровського, Дністровського, Карпатського.	5	6
8	Внесок громадськості в розвиток природно-заповідної мережі України. Юридичне забезпечення участі громадян в створенні та охороні територій та об'єктів ПЗФ. Екологічна освіта та інформування населення на базі установ ПЗФ: національний та міжнародний досвід.	5	7
РГР	«Оцінка екологічної цінності об'єктів ПЗФ»	36	36
	Разом:	84	126

9. Індивідуальні завдання (ІЗ)

Розрахунково-графічна робота (завдання) - *«Оцінка екологічної цінності об'єктів ПЗФ»*

Мета роботи: на підставі комплексного аналізу і візуалізації інформації із різноманітних джерел оцінити сучасний стан природних компонентів, рівень природоохоронної цінності, визначити місце у регіональній та національній екомережі та ступінь ризику втрати окремого об'єкту ПЗФ України або іншої країни (за вибором студента).

Виконання – за рахунок годин самостійної роботи під час вивчення матеріалів за дисципліною. Орієнтовна потреба у часі на виконання – 36 год.

Обробка і аналіз первинних даних проводиться студентами під час самостійної роботи з використанням комп'ютерної техніки. Результати оформлюються у вигляді звіту на паперових носіях та електронної презентації.

Захист результатів відбувається у вигляді студентської науково-практичної конференції.

10. Методи навчання

1. Словесні: індуктивно-дедуктивні, прагматичні та проблемно-евристичні під час лекцій, практичних занять, колоквіумів, консультацій.

2. Наочні: репродуктивні, індуктивно-дедуктивні, прагматичні під час демонстрації графічних та відеоматеріалів на лекціях, практичних заняттях, консультаціях, а також під час польових екскурсій.

3. Практичні: репродуктивні, прагматичні, проблемні та дослідні під час практичних занять, консультацій та інструкцій студентів щодо самостійної роботи

11. Методи контролю

Спостереження за діяльністю студентів під час практичних занять.

Фронтальне усне опитування під час колоквіумів

Письмовий та графічний контроль індивідуальних і групових завдань

Розв'язання задач під час практичних занять

Безмашинне тестування під час модульного контролю

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточна атестація та самостійна робота			Підсумковий контроль (залік)	Сума
ЗМ 1	ЗМ 2	ІЗ (РГР)		
30%	30%	40%	-	100%
100%				

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ЄКТС
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики, диф. заліку	для заліку	
90-100	відмінно	зараховано	A
82-89	добре		B
74-81			C
64-73	задовільно		D
60-63			E
35-59	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання	Fx
0-34	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	F

13. Методичне забезпечення

1. Вергелес Ю.І. Методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни «Заповідна справа» (для студентів 3 курсу денної та заочної форм навчання напряму підготовки 6.040106 - „Екологія, охорона навколишнього природного середовища та збалансоване природокористування”) / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова; уклад.: Ю. І. Вергелес. – Х.: ХНУМГ, 2015. – 12 с. - (у друку).
2. Вергелес Ю.І. Методичні рекомендації до розрахунково-графічної роботи з навчальної дисципліни «Заповідна справа» (для студентів 3 курсу денної та заочної форм навчання напряму підготовки 6.040106 - „Екологія, охорона навколишнього природного середовища та збалансоване природокористування”) / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова; уклад.: Ю. І. Вергелес. – Х.: ХНУМГ, 2015. – 24 с. - (у друку).
3. Вергелес Ю.І. Методичні рекомендації до самостійної роботи з навчальної дисципліни «Заповідна справа» (для студентів 3 курсу денної та заочної форм навчання напряму підготовки 6.040106 - „Екологія, охорона навколишнього природного середовища та збалансоване природокористування”) / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова; уклад.: Ю. І. Вергелес. – Х.: ХНУМГ, 2015. – 12 с. - (у друку).

14. Рекомендована література

Базова

1. Биология охраны природы / Под ред. М. Сулея, Б. Уилкокса; Пер с англ. С.А. Остроумова под ред. с предисл. А.В. Яблокова – М.: Мир, 1983. - 430 с.
2. Гродзинський М.Д. Заповідна справа в Україні: навчальний посібник / М.Д. Гродзинський, М.П. Стеценко. – К.: Географіка, 2003. - 306 с.
3. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: навчальний посібник / С.Ю. Попович. – К.: Арістей, 2007. –480 с

4. Примак Р. Основы сохранения биоразнообразия / Ричард Б. Примак; Пер с англ. О.С. Якименко, О.А. Зиновьевой под общ. ред. А.В. Смурова и Л.П. Корзуна; Экоцентр МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: Издательство Научного и учебно-методического центра, 2002. – 256 с.
5. Солодкий В.Д. Заповідна справа: підручник / В.Д. Солодкий, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Ю.Г. Масікевич та ін. - Чернівці: Зелена Буковина, 2005. - 288 с.

Допоміжна

1. Борейко В.Е. История заповедного дела в Украине / Владимир Евгеньевич Борейко. - К.: [Киевский эколого-культурный центр], 1995. – 184 с. – (Серия: История охраны природы; Вып. 2).
2. Борейко В.Е. История охраны природы Украины (X век – 1980 г.); В 2-х тт. / Владимир Евгеньевич Борейко. – К.: [Киевский эколого-культурный центр], 1997. – Т. 1: X век – 1941, 301 с.; Т. 2: 1941-1980, 192 с. – (Серия: история охраны природы; Вып. 11).
3. Второв П.П. Эталоны природы (Проблемы выбора и охраны) / Пётр Петрович Второв, Вера Николаевна Второва. - М.: Мысль, 1983. – 205 с.
4. Жизнеспособность популяций: Природоохранные аспекты / Под ред Майкла Сулея; Пер. с англ. О.М. Лапшина, В.М. Михеева и М.А. Снеткова под ред. А.В. Яблокова – М.: Мир, 1989. - 224 с.
5. Зелена Книга України // Андрієнко-Малюк Т.Л., Вакарєнко Л.П., Дідух Я.П., Дубина Д.В., Коротченко І.А., Мовчан Я.І. та ін.. – К.: Альтерпрес, 2010. – 448 с.
6. Масікевич Ю.Г. Правове регулювання заповідної справи в Україні (спеціальне зібрання законодавчих документів) / Ю.Г. Масікевич, Я.І. Мовчан, П.М. Цицима. – Чернівці: Книги-XXI, 2007. – 816 с.
7. Міждержавні природно-заповідні території / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. – К.: Міжвідомча комплексна лабораторія наукових основ заповідної справи НАН України та Мінекобезпеки України, 1998. - 132 с.
8. Посібник з охорони та управління ІВА територіями / Українське товариство охорони птахів; Упор.: Оксана Осадча, Зоряна Лук'янчук. – К.: [Українське товариство охорони птахів], 2006. - 130 с.
9. Природно-заповідна спадщина Харківської області / Під заг. ред. В.А. Токарського. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. - 216 с.: 295 іл. – (Харківська обласна державна адміністрація; Харківська обласна рада; Державне управління охорони навколишнього природного середовища у Харківській області; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна).
10. Проць Б.Г. Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними / Б.Г. Проць, І.Б. Івненко, Т.С. Ямелинець, Е. Станчу. – Львів: Гриф Фонд, 2010. – 92 с.
11. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник / Николай Фёдорович Реймерс. - М.: Мысль, 1990. – 406 с.
12. Рыжиков А.И. Теоретические основы проектирования заповедных систем и их развитие во времени / А.И. Рыжиков. - К.: [Киевский эколого-культурный центр], 1997. – 104 с. – (Серия: Охрана дикой природы; Вып. 6).
13. Розбудова екомережі України / Під наук. ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонка. – К.: ПРООН (ЦШР), 1999. – 127 с.
14. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха — К.: Глобалконсалтинг, 2009.— 900 с.
15. Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І.А. Акімова — К.: Глобалконсалтинг, 2009.— 600 с.

16. Яблоков А.В. Уровни охраны живой природы / Алексей Владимирович Яблоков, Сергей Андреевич Остроумов – М.: Наука, 1985. – 175 с. – (Серия «Человек и окружающая среда»).
17. Яценко П.Т. Природные национальные парки Украины / П.Т. Яценко, Е.М. Гребенюк, Л.А. Тасенкевич, Н.П. Жижин, Е.И. Прядко; Отв. ред. С.М. Стойко. – Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. гос. ун-те, 1988. – 119 с. – (Охрана окружающей среды).

15. Інформаційні ресурси

1. European Commission - Environment - LIFE Programme. – URL: <http://ec.europa.eu/environment/life/index.htm>
2. Google Maps. – URL: <http://maps.google.com/>
3. The IUCN Red List of Threatened Species. - URL: <http://www.iucnredlist.org>
4. WWF - Endangered Species Conservation / World Wildlife Fund. - URL: <http://www.worldwildlife.org>
5. Законодавство України. - URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
6. Національним паркам – бути! – URL: <http://pryroda.in.ua/zapzf/>
7. Природа Украины – Початок. - URL: <http://nature.land.kiev.ua>